

Van de redactie

Wij werden er bijna verlegen van. Van uw letterlijk en figuurlijk overwelgende reacties op onze enquête die bij de vorige bulletins was toegevoegd. Niet alleen heeft u in grote getale de formulieren teruggestuurd om zo verzekerd te blijven van toezending in de toekomst, maar uit uw antwoorden spreekt een groot enthousiasme en waardering over beide bulletins. 98% van u vindt *Dordrecht in Historisch Perspectief en Dordtse Huizen* goede tot uitstekende bladen, prettig leesbaar en voorzien van de juiste illustraties. Voorwaar voor ons een goede stimulans om op de ingeslagen weg door te gaan. Sterker nog, er een schepje bovenop te doen en de bladen voor u nog aantrekkelijker te maken. In de nabije toekomst zult u hierover meer horen. De uitslag van de enquête vindt u op de achterzijde van dit bulletin. Voor u op deze laatste pagina bent aangeland vindt u weer vele interessante artikelen over de Dordtse geschiedenis. Het weer opengraven van een deel van de, in de jaren zestig gedempte, stadsgracht in 1998, werd gecombineerd met archeologisch onderzoek naar de stadsmuur en zijn torens. Over dit belangwekkende onderzoek vindt u twee artikelen terug.

Dordrecht zal binnenkort nog meer monumenten tellen. De bouwkunst uit de periode 1850 - 1940 wordt momenteel geïnventariseerd en waardevolle objecten krijgen een beschermende status. Enkele bijzondere herenhuisen in de omgeving van het Beverwijcksplein zijn ondertussen reeds als monument aangewezen. Om wat voor huizen het gaat leest u verderop.

Dordrecht heeft subsidie gekregen om onderzoek te doen naar het historische kleurgebruik in de stad. Over dit interessante onderzoek meer in dit bulletin waarvan wij hopen dat u het met net zoveel plezier leest als, zoals uit de enquête blijkt, de vorige nummers.

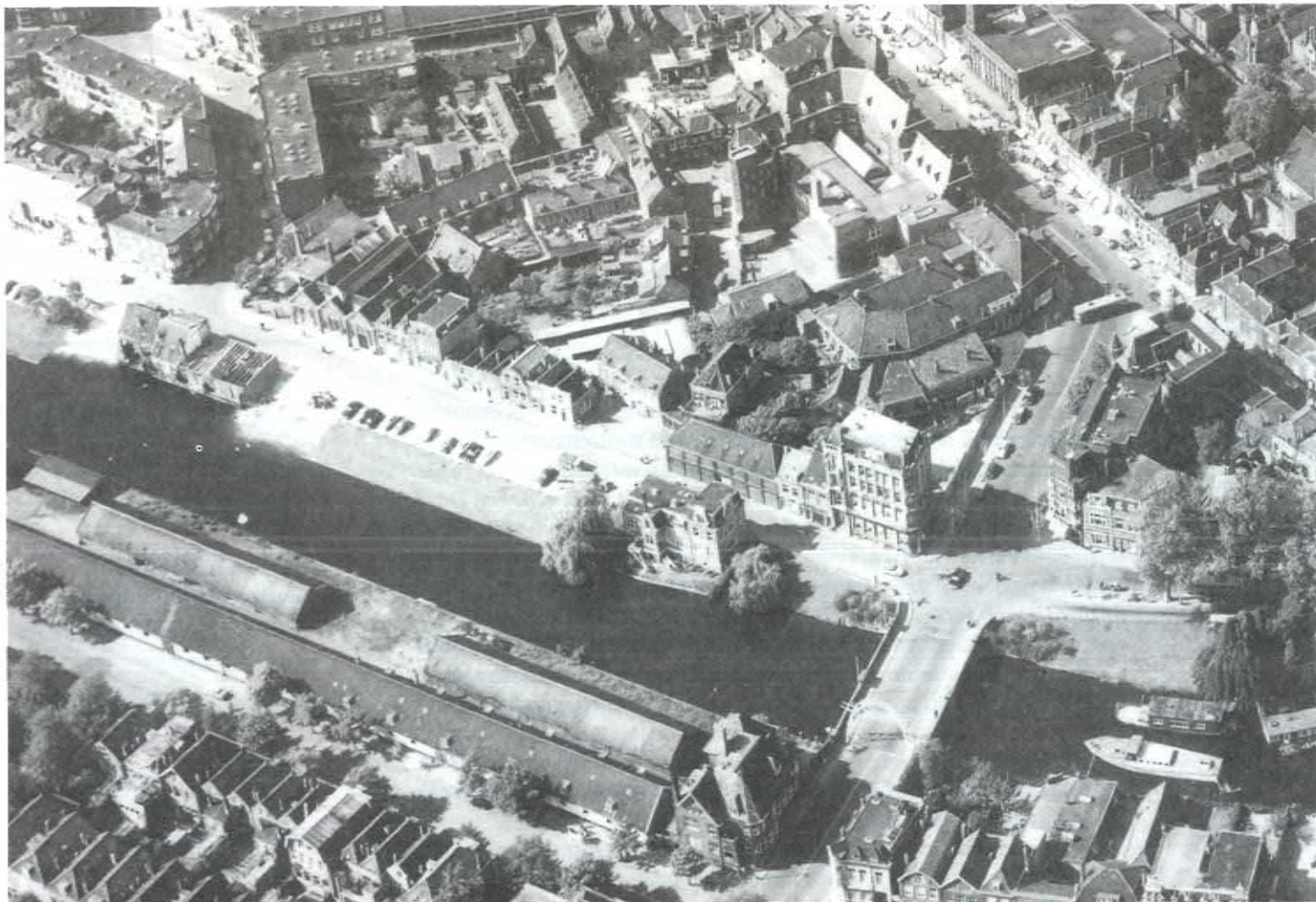
AvE/JH

In dit nummer:

- Van de redactie, pag 1
- De stadsmuur van Dordrecht (1) Het onderzoek aan de Spuiboulevard, pag 2
- De stadsmuur van Dordrecht (2) De Kleine Kaerskorf of Beulstoren, pag 5
- Uitbreiding monumentenbestand, pag 8
- Monumentale Herenhuisen, pag 11
- Kleurbeleid, pag 15
- Enquete, pag 16

In de winter van 1799 tekende M. Schouman dit winterse tafereeltje van de dichtgevroren Spuihaven met de stadsmuur en de D-vormige toren: de Kleine Kaerskorff of Beulstoren. Meer hierover leest u op pag. 2 t/m 7.

De Spuihaven met de Johan de Wittbrug op een luchtfoto uit 1960. In dat jaar was de Spuihaven nog niet gedempt. Het grootste deel van de bebouwing op de foto is in de jaren zestig afgebroken. Markante gebouwen als het postkantoor, het bestedelingenhuis, de Lange Loods, het Oranjehotel en ook het badhuis links naast de brug zijn toen verdwenen. Dit badhuis stond op de fundamenten van de middeleeuwse stadsmuur met de Beulstoren.

De stadsmuur van Dordrecht

(1) Het onderzoek aan de Spuiboulevard in 1998

Van 18 mei t/m 22 juni 1998 heeft het Dordts Archeologisch Centrum een onderzoek uitgevoerd in het kader van de herinrichting van de Spuiboulevard tussen het Achterom en de Johan de Wittstraat. Hier bevond zich oorspronkelijk een deel van de Spuihaven die echter in de zestiger jaren was gedempt. De reconstructie was mede ingegeven door het denkbeeld de oorspronkelijke structuren weer zoveel mogelijk terug te brengen in het stadsbeeld. Bovendien kon op deze wijze de oude historische binnenstad weer geheel van een mantel van water worden voorzien. Daarmee raakte dit plan de kern van het gemeentelijke toeristische beleid waarvan de termen "water" en "historie" de kern vormen. De historie kwam hier tevoorschijn in een tachtig meter lang stuk van de oorspronkelijke stadsmuur van Dordrecht.

Onderzoek naar de stadsmuur

Over een afstand van tachtig meter werd een deel van de stadsmuur van Dordrecht blootgelegd. In dit artikel wordt ingegaan op de eerste vijfenvijftig meter. Dit deel van de muur bestond uit drie verschillende onderdelen.

Eerst de stadsmuur ...

Het middenstuk, ongeveer twintig meter lang, bevatte de oudste muurdelen en gaf inzicht in de opbouw van de stadsmuur. De oorspronkelijke muur in dit traject bevatte grote oranje bakstenen van 24 x 12 x 5,5 cm. Daarmee is deze

muur te dateren in het laatste kwart van de veertiende eeuw. De nog slechts 50 cm dikke muur is het resterende deel dat als gevolg van een verbouwing in de zeventiende eeuw bewaard is gebleven.

... daarna een weergang op bogen

Aan de stadszijde van de muur zijn de aanzetten aangetroffen van vier gewelvbogen. De breedte van de bogen varieerde: 3,90 m, 3,25 m, 3,70 m en wederom 3,90 m. Deze bogen werden gestut door 1,00 tot 1,25 m brede steunberen, die 1,75 m naar achter uitstaken. In een aantal gevallen waren aan de bovenzijde nog duidelijk de aanzetten van deze bogen zichtbaar. De bogen zijn allen met dezelfde bakstenen opgetrokken, namelijk van 22 x 10,5 x 4,5 cm. Op grond van de aangetroffen baksteenformaten is de bouw van deze weergang te plaatsen in het eerste kwart van de vijftiende eeuw en is

daardoor dus enkele decennia jonger dan de muur zelf!

Tegen één van de steunberen bevond zich een houten afvoerpijp, vervaardigd van een uitgeholde boom. De pijp, die 2,30 m lang en 20 cm breed was, liep onder de muur door en mondde uit in de stadsgracht. De mond was voorzien van een stalen mof.

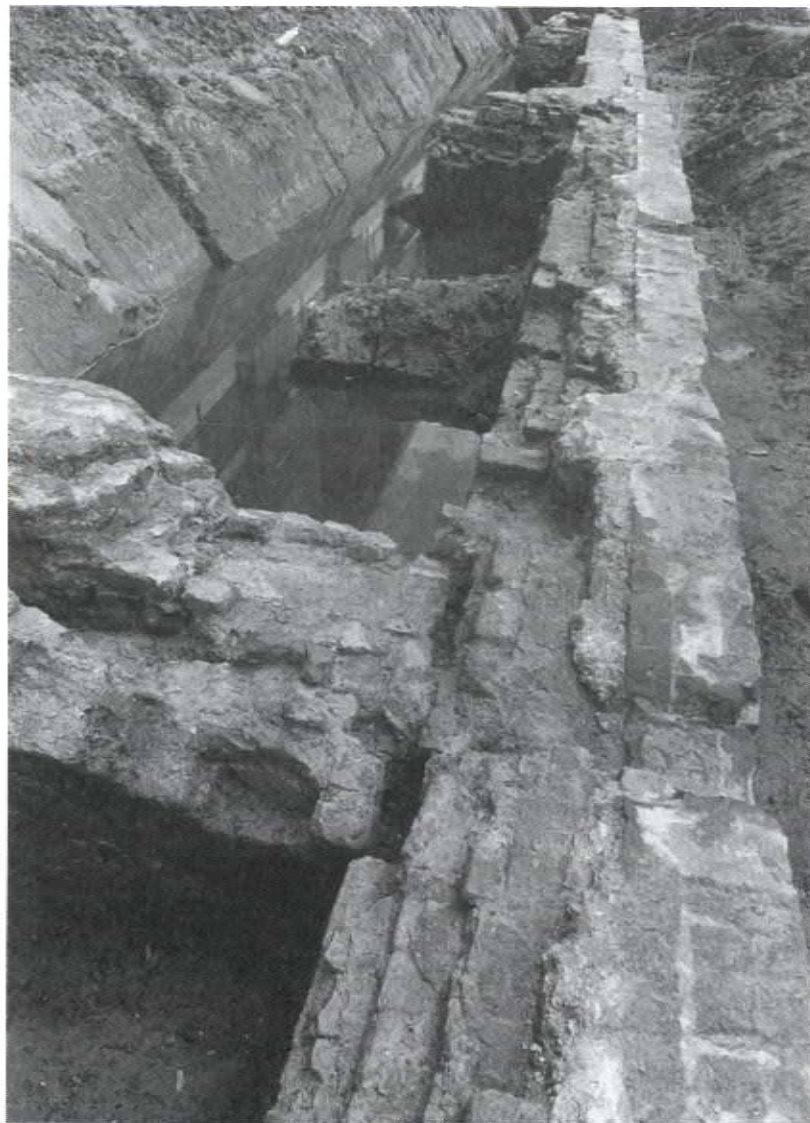
Schietgaten

Op twee plaatsen werd midden tussen de gewelfbogen de onderzijden van schietgaten vastgesteld. De gaten waren trapeziumvormig, met de smalste zijde aan de buitenkant. Hier was de sleuf nog 20 cm, resp. 50 cm breed, aan de achterzijde was dit 30 cm, resp. 65 cm. Er was geen vrij schootsveld meer. Aan de voorzijde van de muur was, vermoedelijk reeds in de 15e eeuw, een 30 tot 50 cm dikke mantel geplaatst van donkerrode baksteen van 21 x 10 x 5 cm. Daardoor was de stadsmuur hier ongeveer een meter dik. De oorspronkelijke hoogte van de schietgaten kon helaas niet worden vastgesteld. De onderzijde bevond zich op 0,32 m + NAP.

Natuurstenen façade

Noordelijk van het hierboven beschreven stuk muur bevond zich een veertien meter lang stuk, dat duidelijk later tegen de oorspronkelijke muur was aangebouwd. Aangezien hier ook sprake was van gewelfbogen (drie) mag worden aangenomen dat het uiterlijk van de stadsmuur in grote lijnen bleef gehandhaafd. De basis van de muur bestond uit rode bakstenen van 21/20 x 10 x 5 cm en komt daarmee overeen met het hierboven beschreven gedeelte of dateert van het tweede kwart van de vijftiende eeuw.

In de opbouw van de muur was echter een tweedeling zichtbaar. Bovenop de oorspronkelijke muur waren rood/gele bakstenen aangebracht van het formaat 19/17,5 x 9/7,5 x 4 cm, de zogenaamde *Dordtse vorm*. Het wijst duidelijk op een aanpassing van de muur. Ongetwijfeld hing deze aanpassing samen met het aanbrengen van (tenminste) twee lagen natuur-

Zicht op het opgegraven deel van de stadsmuur in de richting van de Johan de Wittstraat. Duidelijk zichtbaar zijn enkele steunberen die een weeggang op bogen droegen. In totaal zijn er acht van dergelijke steunberen aangetroffen.

stenen aan de frontzijde. Bij het onderzoek vonden we twee lagen van 19 naast elkaar gelegen kalkstenen blokken, die aan de voorzijde keurig bekapt waren om er een gladde façade van te maken. Naar achteren toe waren de stenen onregelmatig van vorm, al viel er wel een min of meer ongelijkzijdige driehoek in te ontdekken. Om de façade te kunnen plaatsen werd een deel van de bakstenen weggekap.

Doordat de stenen ongelijkmatig van vorm waren, was ook de diepte in de stadsmuur onregelmatig. Dit varieerde van 26 tot 54 cm. De lengte van de kalkstenen blokken deed er kennelijk niet toe. De kleinste was 19 cm lang, de grootste 113 cm lang; het gemiddelde lag op 61,5 cm. De hoogte deed er natuurlijk wel toe, deze varieerde tussen de 29 en 38 cm, met een gemiddelde van 34,4 cm.

Statussymbool

Wij veronderstellen dat deze activiteiten samen hangen met een enorme bouwactiviteit rondom de stadsmuren en stadspoorten aan het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw.

In die tijd, omstreeks 1600, werden oude stadspoorten vervangen door grote fraaie renaissance poorten, die weliswaar nog steeds een functie hadden om ongewenste bezoekers buiten de stad te houden, maar vooral ook bedoeld waren om te imponeren.

De aan de latere Spuihaven gelegen poorten en muren hadden al destijds de bedoeling om te getuigen van de grootsheid van de stad die, om heel eerlijk te zijn, al wel tanende was. De natuurstenen façade werd zo tot een echte *Schausite*. De stadsmuur van Dordrecht was nu vooral een statussymbool geworden.

Bovenaanzicht van de stadsmuur ter plaatse van de natuurstenen facade. Rechts de bakstenen muur uit de eerste helft van de vijftiende eeuw. Duidelijk te herkennen zijn de haksporen in deze muur die zijn aangebracht om de natuurstenen facade (links) in de muur te kunnen verwerken.

De stadsmuur aan de grachtzijde met op de voorgrond de vijftiende eeuwse bakstenen mantel die voor de laat-veertiende eeuwse stadsmuur is geplaatst. Daarnaast zijn duidelijk zichtbaar de grote natuursteen blokken van een nieuwe facade die omstreeks 1600 werd aangebracht.

Geen boogjes

Het meest westelijke deel, in de richting van het Achterom, bevatte geen sporen van een weergang op bogen. De oudste muur ter plaatse bestaat uit een combinatie van ijsselsteentjes (16 x 8 x 4 cm) en Rijnformaat steentjes (18 x 8 x 4 cm), wat wijst op een aanleg na 1500. De omstreeks 1600 aangebrachte natuurstenen band ontbreekt hier, waardoor de aanleg zelfs nog in de 17e eeuw of later gedateerd zou kunnen worden. Harde gegevens hierover ontbreken echter. Aan de bovenrand van deze gele steentjes waren op regelmatige afstanden veertien vierkante gaten aangebracht in twee groepen. De eerste groep van zeven gaten kende een onderlinge afstand van 1,80 m; de tweede groep, van zes gaten, kende een gemiddelde afstand van 2 m. De afmetingen van de gaten bedragen 25 x 25 cm; de diepte varieerde tussen de 9 en de 15 cm. Mogelijk betreft het gaten die met de constructie van de muur samen hangen. De muur was hier ongeveer 1,20 m dik.

De gemeentelijke zwemschool

Door middel van troggewelven, rustend op een metalen I-profiel, moet in het vierde kwart van de negentiende eeuw op de muur van gele steentjes een nieuwe muur zijn gezet. Deze jongste muur was opgetrokken met oranje-achtige bakstenen van het Waalformaat van 21/19 x 10/9,5 x 5/4,5 cm. Ongetwijfeld betreft het hier fundamente van de gemeentelijke zwemschool.

Conclusie

Het onderzoek aan de Spuiboulevard heeft veel nieuwe gegevens opgeleverd omtrent de stadsmuur van Dordrecht. Duidelijk is dat er geen sprake kan zijn van één muur die uit één periode dateert, maar dat aan de Dordtse stadsmuur steeds weer opnieuw werd gebouwd, verbouwd, gerepareerd en vervangen.

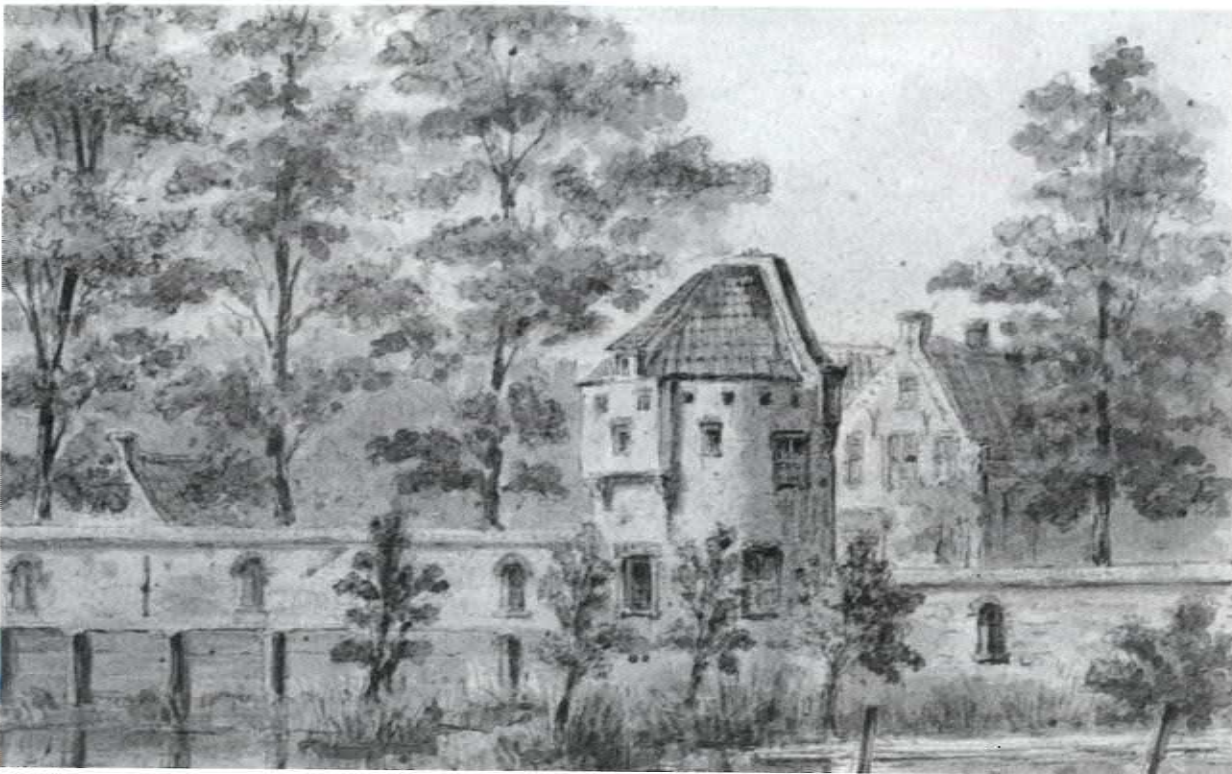
Elk stukje muur heeft op deze wijze een eigen betekenis en behoort tot een bepaalde periode in de geschiedenis van de Dordtse stadsmuur.

Toch is er wel een grote lijn uit te halen. Zo werd duidelijk dat dit gedeelte van de stadsmuur in het laatste kwart van de 14e eeuw moet zijn opgetrokken, dat aan het begin van de vijftiende eeuw de weergang op bogen werd gebouwd, er in de vijftiende en zestiende eeuw verbouwingen plaatsvonden en dat er omstreeks 1600 duidelijk sprake was van een nieuw elan: de landzijde van de muur kreeg een nieuwe betekenis en moest vooral rijkdom en status gaan uitstralen.

JH

Het fundament van de gemeentelijke zwemschool uit het laatste kwart van de negentiende eeuw, is door middel van troggewelfjes geplaatst op een ouder stuk van de stadsmuur. Een deel van het fundament is weggekappt om plaats te maken voor een stalen elektriciteitsbuis.

In de zomer van 1747 tekende J. Hoolaart de stadsmuur met de Beulstoren.

De stadsmuur van Dordrecht

(2) De Kleine Kaerskorff of Beulstoren

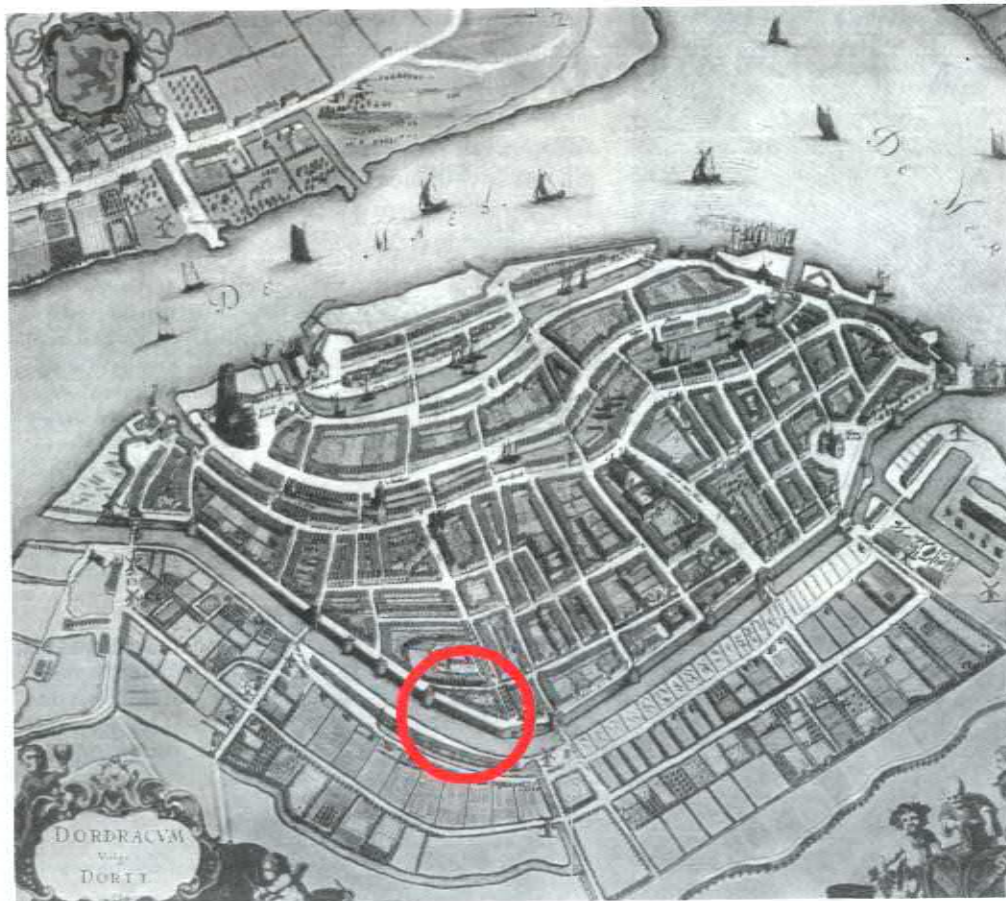
Bij het archeologisch onderzoek aan de Spuiboulevard in 1998 kwam het fundament van een toren tevoorschijn. Van het fundament was al veel verdwenen als gevolg van de bouw van een badhuis in de 19e eeuw.

De ontdekking van de toren

Op het moment dat het archeologisch onderzoek begon, medio mei 1998, was de toren niet meer zichtbaar. Dat was te begrijpen, want literatuuronderzoek wees uit dat de toren in 1816 was afgebroken. C.J.P. Lips wist nog in zijn *Wandelingen door Oud-Dordrecht* te melden dat er in 1822 sprake

was van: "Is geschuthuis geweest, geheel weg." Inmiddels is uit de graafactiviteiten gebleken dat de toren niet "bijna" stond op de plaats waar later het badhuis was, maar dat het er bovenop heeft bestaan. Van het badhuis zelf was niets meer over, met uitzondering van een groot aantal houten funderingspalen.

In eerste instantie kwam dan ook niet een toren tevoorschijn, maar een kamerachtige uitbouw aan de stadzijde van de muur. De bovenzijde daarvan werd aangetroffen op 1,17 m + NAP. Pas daarna, tijdens het schoonmaken van dit 'kamer-tje' aan de grachtzijde, werden aanzetten van een ronde muur aangetroffen. Er moest nog meer dan

Plattegrond van Dordrecht in 1645, door J. Blaeu. In de cirkel het opgegraven deel van de stadsmuur met de Beulstoren.

Het bloedgelegde "kamertje" in de stadsmuur in het begin van het onderzoek naar de stadsmuur in het voorjaar van 1998.

een meter grond verwijderd worden voordat de hele ronding, of buik van de toren, bloot lag. Het laagst gelegen deel van de bovenzijde van het torenfundament bevond zich op 1,12 m - NAP. Er was dus een hoogteverschil van 2,29 m.

Omvang van de toren

De toren was D-vormig en stond à cheval (dat wil zeggen: half) op de stadsmuur. De rechte zijde aan de stadskant was 6,60 m lang (buitenzijde). De maximale doorsnede van de toren bedroeg 5,40 m (buitenmaat). Binnen de toren was een ruimte van 5,50 m x 4,15 m ter beschikking. De overgang van de rechte zijde naar de buik van de toren bevond zich ter plaatse van de aansluiting met de stadsmuur, waardoor de toren 3,50 m buiten de stadsmuur uitstak.

De toren was opgetrokken in orangerode stenen van het formaat 26 x 12,5 x 6 cm, wat wijst op een aanleg in het midden van de 14e eeuw. Er werd in dezelfde aanlegfase echter volop gebruik gemaakt van oudere stenen, ook orangerood van kleur, van het formaat 30 x 14 x 7 cm.

Hoe heet deze toren?

Naar aanleiding van de opgraving in 1998 hebben Jan Koonings en Johan Hendriks een onderzoek verricht naar de stadsmuur van Dordrecht. Zij stelden vast dat er 118 namen voor 32 identificeerbare torens en 17 poorten in omloop waren, dat wil zeggen dat er twee à drie namen gemiddeld per poort of toren bekend zijn. De verwarring was dan ook groot toen bleek dat het niet zo eenvoudig was om de naam van deze toren vast te stellen. Bovendien zijn ook niet alle historische kaarten even duidelijk, waardoor de vraag naar de benaming van de toren een belangrijk onderwerp van gesprek werd. In de aantekeningen die Mathijs Balen omstreeks 1670 maakte was sprake van *eenen thoren genaempt den cleynen carscorff*, waarin *Pieterke*, de weduwe van *wijlen Lambrecht den boemsluyter* woonde. Lambrecht had dus als taak de Boom bij het Groothoofd af te sluiten, zodat er geen schepen de oude

haven in konden. Balen plaatste deze toren tussen de molens Het Raaphoudt en De Hoogmoed, maar op de oudste stadsplattegrond van Jacob van Deventer (1545) is tussen beide molens geen toren getekend. Oud-archivaris Jan van Dalen beschreef op deze plaats een toren zonder naam, want hij plaatste de Kleine Kaerskorff aan het einde van het Bagijnhof. Wanneer we nu naar de beschikbare plattegronden kijken, zoals die van Van Deventer (1545/1558), Braun & Hogenberg (1572) en Blaeu (1645) dan wordt duidelijk dat het om de door ons blootgelegde toren gaat. Stadsbouwmeester G.N. Itz kopieerde in de 19e eeuw een kaart van de graaf van Leicester met daarop de nieuw aan te leggen verdedigingswerken van de stad, naast de bestaande ommuring. De kaart dateert van 1586 en moet dus min of meer dezelfde situatie van de stadsmuur weergeven als op de stadskarten van Van Deventer en Braun & Hogenberg. Ook op deze kaart is tussen de beide molens geen toren getekend. Tussen de Spuiport en de molen Het Raaphoudt bevinden zich drie torens, waarvan de eerste werd aangeduid als *Speuy toren*. Dit is de Heer Adriaen Ockerstoren. De tweede wordt niet met name aangeduid maar heette volgens ons de Soetgenstoren en de laatste draagt de naam *Beulstoren*. De toren had deze naam omdat de

scherprechter van de stad hier ooit zijn ambtswoning had; aangezien ook de Soetgenstoren ooit voor hetzelfde doel diende is duidelijk dat de aanduiding "Beulstoren" een zeer tijdsgebonden begrip is. De oorspronkelijke naam van de Beulstoren is naar mijn mening Kleine Kaerskorff.

Uiterlijk

De Beulstoren is afgebeeld op een tekening die J. Hoolaart in 1747 maakte. Op de tekening is een D-vormige toren te zien van twee verdiepingen hoog en afgedekt door een schilddak. Op de eerste verdieping waren diverse kleine ramen en een gemak (toilet). Op de begane grond bevonden zich diverse openingen, waaronder de toegangsdeur. Deze deur is bij het archeologisch onderzoek aangetroffen, maar bleek in latere tijd dichtgezet te zijn. Kennelijk omdat de toren zijn functie als woning had verloren. De toren stond met zijn ronde zijde in het water van de stadsgracht; de rechte achterzijde bevond zich aan de kant van de stad. Ook op het gezicht op de bevroren Spuihaven, een aquarel van M. Schouman uit 1799, is de Beulstoren duidelijk herkenbaar. Omdat de toren nu van de oostzijde is getekend, is het gemak niet meer te herkennen; wel de kleine raampjes op beide verdiepingen, het schilddak en de vlakke stadszijde. Aan de voet van de toren bevinden zich

houten palen. Op de aquarel is niet te zien dat de toren sedert 1788 vervallen was en toen deel uitmaakte van een touwslagerij (lijnbaan). Korte tijd later (in 1816) werd de toren definitief afgebroken.

Conclusie

De ontdekking van de Kleine Kaerskorff of Beulstoren in 1998 berustte op toeval. De fundamenten waren, als gevolg van de bouw van het badhuis, al tot grote diepte afgebroken. Het resterende deel bood echter nog genoeg aanknopingspunten om de toren te identificeren als de zogenaamde Beulstoren. De D-vormige toren zal zo'n tien meter hoog zijn geweest en bestond uit drie verdiepingen: de begane grond, een etage en een zolderverdieping. De naam Beulstoren is een tijdsgebonden begrip want de scherprechter van de stad had ook wel eens een andere toren als ambtswoning toegewezen gekregen. De oorspronkelijke naam zal Kleine Kaerskorff zijn geweest. De toren is te dateren in de tweede helft van de 14e eeuw. Door het secundaire gebruik van kloostermoppen in het fundament kan het vermoeden worden uitgesproken deze afkomstig zijn van een bouwwerk van een nog vroegere fase, dat echter niet ter plekke moet hebben bestaan. Mogelijk zijn bij de afbraak van een ouder bouwwerk de stenen in deze toren hergebruikt.

JH

De Kleine Kaerskorff of Beulstoren in de stadsmuur na het vrijleggen van het buikgedeelte in de voormalige stadsgracht.

Uitbreiding van het monumentenbestand van Dordrecht

De komende jaren vindt er een aanzienlijke uitbreiding plaats van het Dordtse monumentenbestand.

Dordrecht behoort tot de steden met het hoogste aantal monumenten. Veruit de meesten hiervan liggen in de historische binnenstad, die op zich ook als beschermd stadsgezicht is aangewezen. Maar ook buiten de binnenstad zijn veel waardevolle oude gebouwen en gebiedsdelen bewaard gebleven. Omdat deze voornamelijk uit later tijd dateren (19de- en 20ste-eeuw) stonden zij lang minder in de belangstelling. Hierin is de laatste tijd verandering gekomen. Momenteel vindt een uitgebreide inventarisatie plaats van historisch interessante objecten en gebieden op het hele Eiland van Dordrecht. Het aantal monumenten zal de komende tijd flink toenemen.

Tot nu toe zijn er voornamelijk monumenten beschermd, die dateren van vóór 1850. Met bouwwerken uit de periode van 1850 tot 1940 is dit nog nauwelijks het geval. Ook de waardevolle stedenbouw uit de negentiende en de twintigste eeuw is nog nauwelijks beschermd. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw is besloten ook waardevolle objecten en stedenbouw uit de periode van 1850 tot 1940 te gaan beschermen. Hiervoor heeft eerst een inventarisatie plaatsgevonden, het Monumenten Inventarisatie Project (MIP).

Dit is in 1993 afgerond. Tijdens het MIP zijn er in Dordrecht ongeveer 990 objecten geïnventariseerd en 10 gebieden.

In het daarop volgende Monumenten Selectie Project, het MSP, zijn objecten geselecteerd en beschreven en zijn voorstellen voor bescherming aan de minister gedaan. Na het MSP is aangevangen met het Monumenten Registratie Project, het MRP, hiermee worden de objecten daadwerkelijk beschermd. Deze registratieprocedu-

re wordt door het rijk uitgevoerd en is nog niet afgerond. Aanwijzing van de nieuwe rijksmonumenten was oorspronkelijk in het jaar 2000 gepland. Helaas is de procedure ernstig vertraagd en doet de Rijksdienst Monumentenzorg nu zijn uiterste best om het project nog voor 2002 af te ronden.

De aanwijzing van gebieden zal nog langer gaan duren.

In het kader van het registratieproject komen er in Dordrecht waarschijnlijk 92 rijksmonumenten bij. Van deze 92 geselecteerde objecten zijn er al 8 rijksmonument. In deze gevallen gaat het om aanvullende beschrijvingen van bijvoorbeeld een jongere winkelpui of andere jongere gebouwdelen. 25 van de 92 objecten zijn op dit moment gemeentelijk monument. Deze monumenten worden bij plaatsing op de rijksmonumentenlijst automatisch van de gemeentelijke monumentenlijst afgevoerd.

Potentieel monument, Landhuis De Hooge Heul aan de Dubbelsteynlaan 1, gebouwd in 1925. In 1936 in stijl uitgebreid.

Wat is een monument

De meeste mensen denken bij een monument aan een waardevol en oud bouwwerk als een kasteel, kerk of een heel fraai woonhuis. Een monument kan echter meer zijn. Ook heel eenvoudige arbeiderswoningen, lantaarnpalen of fabrieksgebouwen kunnen monument zijn. Een monument kan één gebouw zijn, maar ook een complex van meerdere bij elkaar horende gebouwen met hun omgeving, en het kan ook een onbebouwd terrein zijn zoals een park of een tuin.

Voor de selectie van monumenten zijn criteria opgesteld, waaraan monumenten moeten voldoen. Bij de selectie wordt gelet op cultuurhistorische, architectonische en stedenbouwkundige waarden, samenhang met de omgeving, gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid.

Een rijksmonument is een object of complex dat ouder is dan 50 jaar en, zoals de monumentenwet stelt, van belang is wegens schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde. Een monument is beschermd op het moment dat het door de minister is ingeschreven in het register van beschermde monumenten.

Gemeentelijk monumenten zijn alle zaken die gezien hun gemeentelijke context van belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. De ouderdom van een object speelt bij de gemeentelijke monumentenlijst een minder grote rol bij de beoordeling van monumentwaardigheid. Ook een object jonger dan 50 jaar kan in aanmerking komen voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst.

Een gemeentelijk monument is beschermd op het moment dat het door burgemeester en wethouders op de gemeentelijke monumentenlijst is geplaatst.

Naast rijks- en gemeentelijke monumenten bestaan er beeldbepalende panden. Dit zijn panden die een beeld ondersteunende functie vervullen binnen het beschermd stadsgezicht.

Doel van het gemeentelijk monumentenbeleid is onder andere het behoud van waardevolle objecten en structuren die van lokaal belang zijn. Met het oog hierop moet de gemeentelijke monumentenlijst worden aangevuld.

In 1997 is door burgemeester en wethouders ingestemd met de uitbreiding van de gemeentelijke mo-

numentenlijst met ongeveer 700 objecten, verspreid over het gehele Eiland van Dordrecht. Dit project zal enige jaren in beslag nemen; er is op dit moment 5 jaar voor uitgetrokken. Per wijk/stadsdeel wordt gekeken welke objecten/complexen in aanmerking komen voor plaatsing op de gemeentelijke lijst. Extra aanleiding voor uitbreiding

van de gemeentelijke monumentenlijst is dat de beschermingsvoorstellen op rijksniveau de eindfase hebben bereikt. Nu duidelijk is geworden welke Dordtse objecten in dit kader waarschijnlijk worden toegevoegd aan de rijksmonumentenlijst, kan met betrekking tot de resterende Dordtse objecten van de MIP-lijst onderzocht worden of

Potentieel monument, boerderij Middenhoeve, Laan van Middenhoeve 4, gebouwd in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Tuindorp de Mauvebuurt, in 1923 gebouwd in opdracht van de woningbouwvereniging Ons Huis, is sinds kort als monument beschermd. Op de foto de Louis Apolstraat gezien in de richting van het Mauveplein in 1927.

DORDRECHT. Louis Apolstraat.

In 1869 - '70 is naast de Algemene Begraafplaats, aan de Nieuweweg een Israelitische Begraafplaats aangelegd. Gelijktijdig is dit Metaheerhuisje (wasgelegenheid) gebouwd.

zij wellicht voldoende lokaal belang hebben voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst. Deze worden bij de inventarisatie derhalve meegenomen.

Binnenkort gaan in het kader van het gemeentelijke beschermingsproject ongeveer 90 objecten, ensembles en complexen in Dubbeldam de procedure in voor plaatsing op de gemeentelijk monumentenlijst:

Ook vinden tussendoor nog aanwijzingen op verzoek plaats. Een voorbeeld hier van is de Mauvebuurt in Krispijn, waarvan de eigenaar, woningbouwcorporatie Progrez, heeft verzocht dit complex op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. In een volgende uitgave zal hierover meer worden gepubliceerd.

Na de uitbreiding van de rijks- en gemeentelijke lijst komt het totaal aantal rijksmonumenten naar verwachting op ongeveer 835 en het aantal gemeentelijke monumenten op ongeveer 750. Het aantal beeldbepalende panden is ongeveer 400.

De herenhuizen Singel 270 - 294 zijn in 1878 gebouwd naar ontwerp van de architect J.C. Schotel.

EM

Monumentale Dordtse Herenhuizen met praktijk-aan-huis

In de directe omgeving van het Beverwijcksplein zijn onlangs enkele herenhuizen uit de late negentiende eeuw aangewezen als monument. Deze huizen waren in het bijzonder bedoeld voor bewoning door medisch specialisten die werkzaam waren in het in 1877 gebouwde gemeenteziekenhuis aan het Beverwijcksplein.

Het stations-avenueplan

Toen in 1872 het station in gebruik werd genomen lag het ver buiten de stad. Een geheel nieuw aan te leggen weg, de *avenue naar het spoorwegstation* zoals de naam in planfase luidde, zou het station via een eveneens nieuwe brug over de Spuihaven met de (binnen)stad verbinden. In 1873 is deze avenue gerealiseerd en als Johan de Wittstraat in gebruik genomen.

Als onderdeel van het *stations-avenueplan* zouden tussen de Johan de Wittstraat en de westelijk gelegen oude Spuiweg, in de schutterswei, twee brede boulevards worden aangelegd. Waar beide straten elkaar kruisen zou een rotonde komen. Het plan werd echter te duur bevonden en terzijde geschoven.

Wat er voor in de plaats kwam was evenzeer ruim van opzet. Het Beverwijcksplein, met een royaal ovaalvormig plantsoen en een fraaie fontein in het midden.

Gemeenteziekenhuis

Aan de westzijde van het nieuwe Beverwijcksplein werd in 1875-'77 een nieuw Gemeenteziekenhuis opgericht. De gemeenteraad had hier, na langdurig aarzelen, in 1875 toe besloten. Tot die tijd werden zieken opgenomen in het Heilige Sacraments- of Grote Gasthuis aan de Visstraat. Dit gebouw liet echter veel te wensen over en is, na de bouw van het nieuwe ziekenhuis aan het Beverwijcksplein, afgebroken.

Aan het oude gasthuis was sinds 1762 een stadsapotheek verbonden. Deze apotheek, die medicijnen voor heel Dordrecht leverde, werd eveneens in het nieuwe Gemeenteziekenhuis ondergebracht.

Villa's en Herenhuizen

In de omgeving van het Beverwijcksplein verzezen in het laatste

kwart van de negentiende eeuw woningen voor welgestelden, de gegoede middenklasse, maar ook voor arbeiders.

Onder de welgestelden waren enkele 'oude' Dordtse families. Zoals de families Stoop en Vriesendorp, zij lieten villa's bouwen aan de Burgemeester de Raedtsingel. Op de hoek van de Stationsweg en de (tweede) Singel verees de villa William's Place voor dokter D. W. van Oldenborgh.

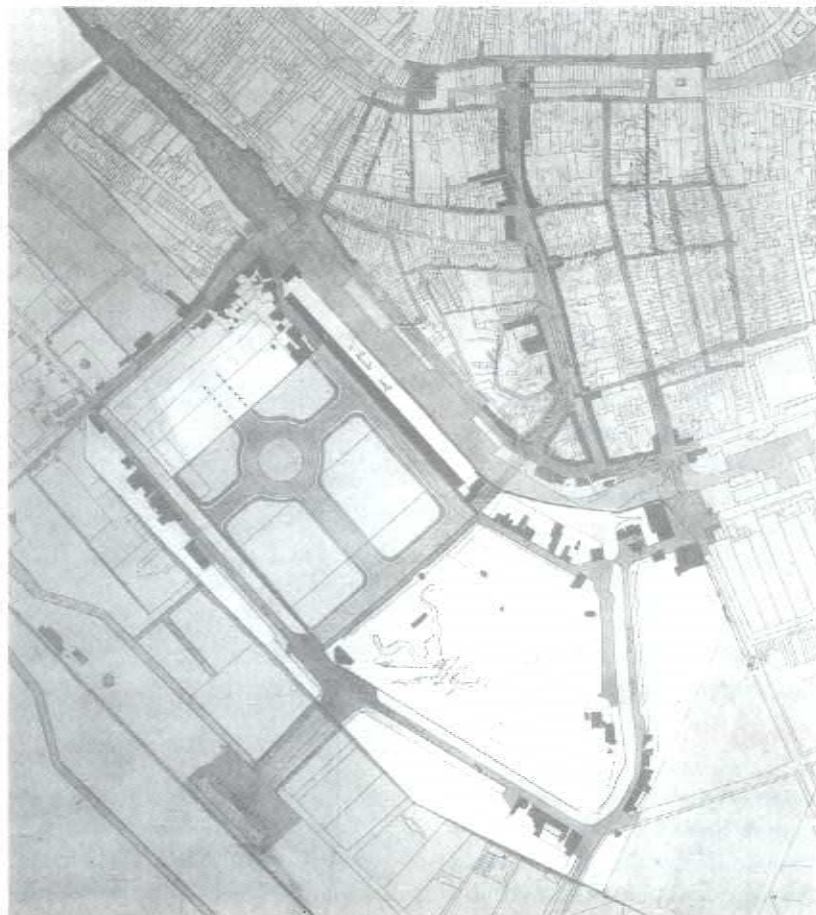
De gegoede middenklasse bestond ondermeer uit medisch specialisten die werkzaam waren in het nieuwe Gemeenteziekenhuis. Voor deze groep zijn royale herenhuizen gebouwd. De huizen waren over het algemeen traditioneel van opzet, zij bezaten meestal twee woon-

lagen en een kapverdieping boven een verdiept gelegen souterrain.

Dit souterrain was desgewenst te gebruiken als een praktijk-aan-huis. Op de bel-etage erboven bevonden zich aan de ene zijde de entree met vestibule, een gang met trappenhuis en achteraan een keuken of kabinetje. Aan de andere zijde waren de representatieve vertrekken: een royale salon-en-suite, fraai gedecoreerd en onderling afsluitbaar door een schuifdeurpartij. De verdiepingen waren om de slapen en om het huisraad op te slaan.

Monumentale herenhuizen

Vanwege het belang van deze herenhuizen voor de architectuur- en cultuurhistorische ontwikkeling in

Het Stations-Avenueplan uit 1872. Na ingebruikname van het station is voor het, dan nog landelijk gebied tussen het station en de (binnen)stad dit stedenbouwkundige plan gemaakt. Het is uiteindelijk niet uitgevoerd.

Plattegrond van het Beverwijksplein en omgeving in 1923 (noord=boven). De bebouwing in dit gebied dateert uit het laatste kwart van de negentiende eeuw. Hoewel het gebied tussen het station en de binnenstad de laatste decennia sterk van karakter is veranderd, is het Beverwijksplein c.a. in redelijk oorspronkelijke staat bewaard gebleven. De herenhuizen Oudenhovenstraat 1 en 3 en Singel 270-294 zijn rood aangegeven.

Dordrecht, zijn ondermeer in de omgeving van het Beverwijksplein onlangs enkele herenhuizen als monument aangewezen: Het dubbele herenhuis Oudenhovenstraat 1/3 en enkele huizen in het ensemble Singel 270 - 294.

Singel 270 - 294

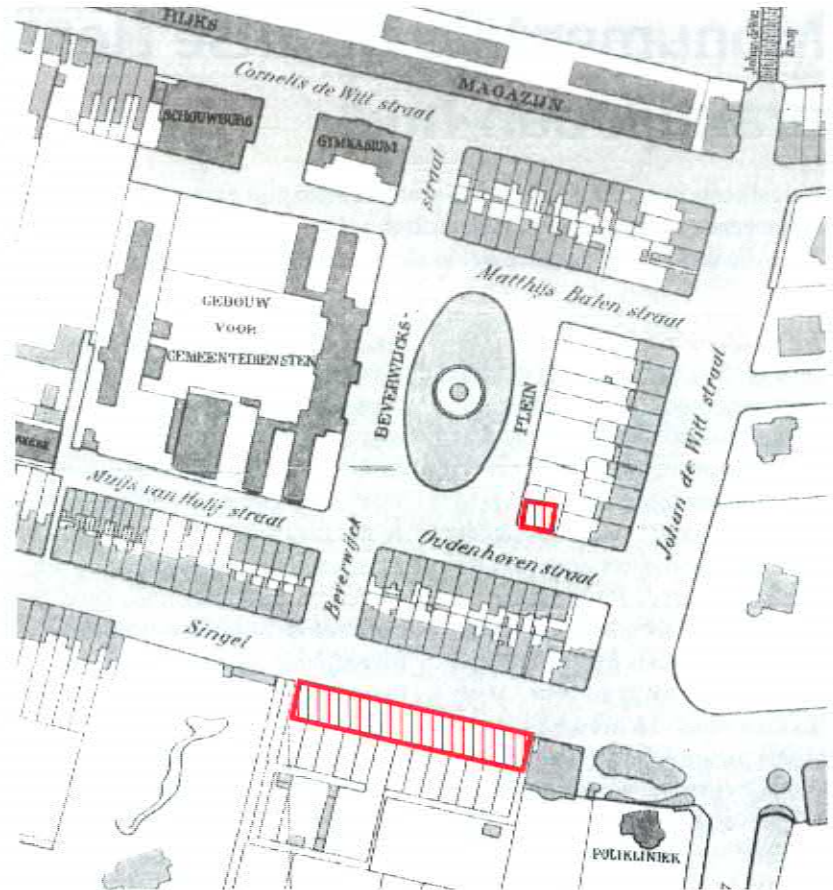
De herenhuizen aan de Singel zijn gebouwd in opdracht van A. van de Weg, naar een ontwerp uit 1878 van de Rotterdamse architect-ingenieur J. C. Schotel (1845 - 1912). Schotel is geen onbekende in Dordrecht, hij heeft ondermeer aan de Adriaan van Bleyenburgstraat, de Cornelis van Beverenstraat, de Buiten Walevest en het Vrieseplein woonhuizen ontworpen. De in totaal dertien geschakelde huizen zijn identiek aan elkaar. Zij zijn wellicht gelijktijdig, maar mogelijk gefaseerd, per stuk, gebouwd. Bij interesse van een koper werd er eenvoudige weer een huis aangebouwd!

Streng voornaamheid

De voorname gepleisterde voorgevels zijn streng neoclassicistisch vormgegeven. Opvallend zijn de bijzonder hoge entree-deuren ter rechterzijde. Het balkon erboven heeft een fraai opengewerkt smeedijzeren hekwerk tussen hoekbalkusters op voluutvormige consoles. In de eveneens gepleisterde achtergevel is de invloed van de toen modieuze chaletstijl herkenbaar. Met name in de uitgebouwde veranda ter hoogte van de bel-etage. De gootlijst hiervan is met ajour-motief versierd, evenals de windveren van de topgevel van het huis. Deze topgevel, met zeer flauwe dakhelling, is gemaakt in afwijking van de bouwtekeningen waar een schilddak is voorgesteld. Overigens zijn de tekening bij de bouw precies nagevolgd. Ook de royale en fraai gedecoreerde interieurs, traditioneel van opzet en modieus van afwerking, zijn volgens tekening uitgevoerd.

Veranderingen

In de loop van de tijd zijn alle huizen inwendig in meer of mindere mate verbouwd en gewijzigd. Vanwege de slechte draagkracht van de ondergrond traden er verzakkin-

gen op waardoor bij enkele huizen vergaande vernieuwingen noodzakelijk bleken. Singel 290 en 292 kregen zelfs nieuwe voorgevels. Beiden vallen, samen met de enigszins soberder vormgegeven huizen Singel 270, 272 en 274 buiten de bescherming als monument. Omdat Singel 276 t/m 288, evenals Singel 294, nog goeddeels oor-

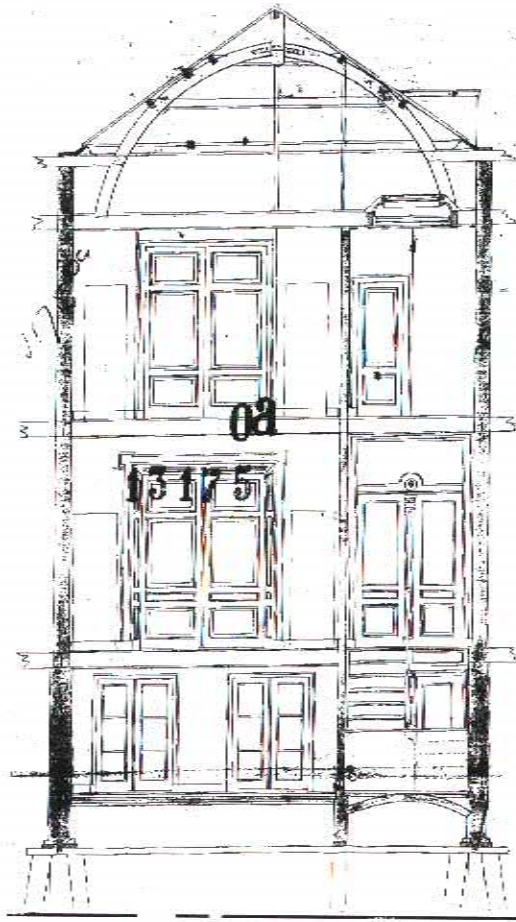
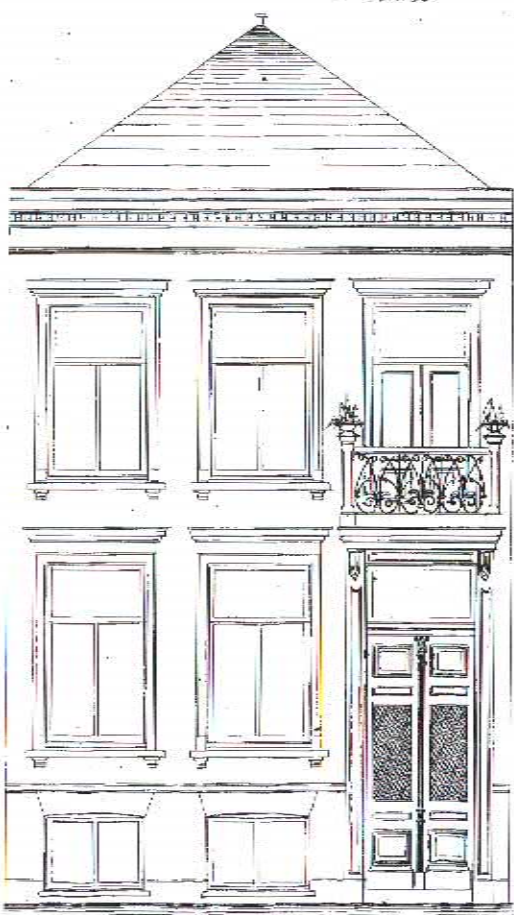
spronkelijk behouden zijn gebleven zijn zij als monument aangewezen.

Oudenhovenstraat 1/3

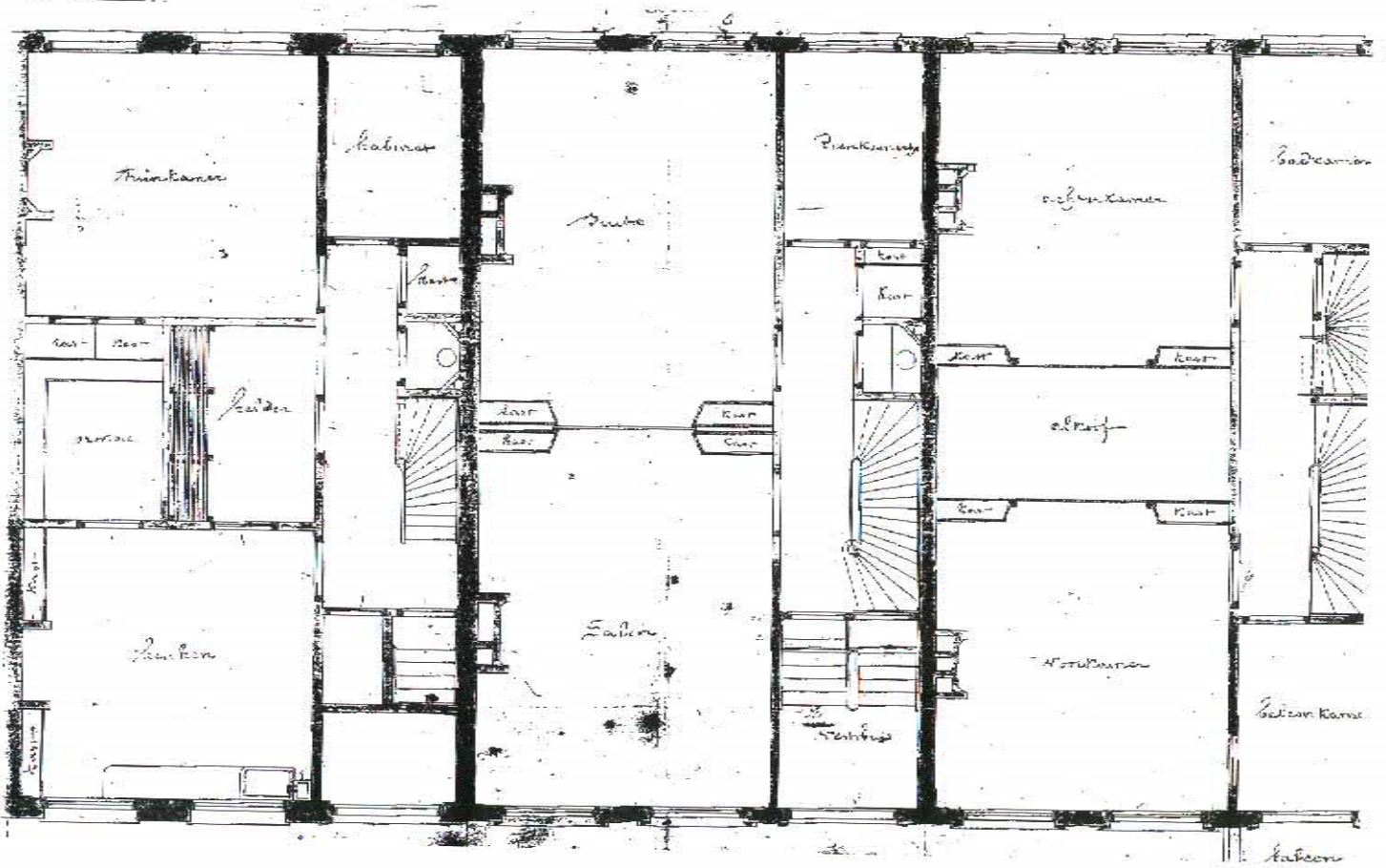
Ook dit dubbele herenhuis is inmiddels als gemeentelijk monument beschermd. Het is het enige huizenblok van enige allure aan het Beverwijksplein zelf. Afgezien van

Het Beverwijksplein met het in 1877 geopende gemeenteziekenhuis op een tekening van Otto Dicke uit 1948. Het ziekenhuis was toen al weer verhuisd, het gebouw zou nadien worden afgebroken.

Tekening voor-gevel, (links) doorsnede (rechts) en plattegronden van het souterrain, bel-etage en eerste verdieping (v.l.n.r. - onder) van de herenhuizen Singel 270 - 294. Originele bouwtekeningen uit 1878 van architect J. C. Schotel.

De voorgevel van het dubbele herenhuis Oudenhovenstraat 1 en 3.

Een jaar later is tegen de zijgevel van nr. 3 (linkerhuis) eveneens een erker aangebouwd. Deze fraaie erker geeft uitzicht op het onlangs in oude glorie herstelde Beverwijcksplein met fontein.

De herinrichting van het Beverwijcksplein, na jaren als parkeerterrein te hebben gediend, doet recht aan de omgeving; het plein heeft zijn oorspronkelijke allure teruggekregen. Terwijl het gebied tussen het station en de binnenstad de laatste honderd jaar op veel plaatsen sterk van karakter is veranderd, is het gedeelte rondom het Beverwijcksplein in redelijk oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Ook om deze reden is het behoud van de huizen in de omgeving van groot belang. AvE

het (reeds lang verdwenen en door nieuwbouw vervangen) Gemeenteziekenhuis, bestaan de straatwanden uit gelijkvormige, betrekkelijk eenvoudige beneden- en bovenwoningen in lintbebouwing. Behalve het herenhuis Oudenhovenstraat 1/3, is de oostzijde zelfs geheel onbebouwd gebleven, hier bevinden zich de achtererven van de huizen aan de Johan de Wittstraat. Oudenhovenstraat 1/3 is rond 1885, mogelijk naar ontwerp van en door de timmerman C. van Eijsbergen gebouwd. Beide huizen zijn gespiegeld identiek aan elkaar. Qua opzet zijn zij praktisch gelijk aan de herenhuizen aan de Singel.

Fransen invloed

In plaats van de strenge voornaamheid van de huizen aan de Singel, toont Oudenhovenstraat 1/3 een meer gemoedelijke voornaamheid. Niet het strenge classicisme, maar de Franse barokarchitectuur lijkt model te hebben gestaan voor het ontwerp van de voorgevel. Ook het mansardedak (in oorsprong Frans) draagt bij aan die beeldvorming. De portieken met bordestrappen en terugliggende dubbele entree deuren zijn onmiskenbaar Hollands, evenals de sober uitgevoerde overige gevels van dit dubbele herenhuis.

Erkers

Kort na de bouw zijn er enige verbouwingen uitgevoerd. In 1899 is nr. 1 (rechterhuis) gesplitst in een beneden- en bovenwoning. Reeds in 1907 is deze splitsing weer ongedaan gemaakt. In dat jaar kocht

de apotheker van het Gemeenteziekenhuis, de heer J. Logger, dit huis. In het souterrain dreef hij een huisapothek. Aan de achterzijde is in dat jaar een erker aangebouwd.

Apotheker J. Logger (midden met boekje) achter de toonbank van zijn apotheek in het gemeenteziekenhuis op een foto uit omstreeks 1910.

Zijgevel Oudenhovenstraat 3 met erker uit 1908. Deze erker, met balkon op het dak, geeft fraai uitzicht op de onlangs herplaatste fontein op het in oude luister herstelde Beverwijcksplein.

Kleurbeleid binnen beschermd stadsgezicht

Subsidie voor "Dordtse Kleuren"

Het project "Dordtse Kleuren" is één van de 36 landelijk ingediende projecten, waaraan Belvedere-subsidie is toegekend. Deze rijkssubsidie is bedoeld voor projecten die een verbetering tot stand willen brengen van de ruimtelijke kwaliteit bij de inrichting van Nederland, met cultuurhistorie als inspiratiebron.

De stedelijke structuur en de ruimtelijke kwaliteit zijn te verbeteren door goede plannen op het gebied van beheer en inrichting van de openbare ruimte. Een aantrekkelijk verblijfsklimaat in een harmonieuze omgeving geeft de stad meerwaarde. Kleurbeleid binnen het beschermde stadsgezicht levert hieraan een wezenlijke bijdrage.

Vormen en kleuren spelen een belangrijke rol bij de beleving van de gebouwde omgeving. Het project "Dordtse Kleuren" haakt hierop in. In het verleden werd het kleurgebruik voornamelijk bepaald door natuurlijke materialen en de beschikbare kleurstoffen, gewonnen uit natuurlijke grondstoffen. In de loop van de negentiende eeuw ontstond het kleur beeld, zoals we dat nu nog kennen in de Dordtse binnenstad; kenmerkend is het gebruik van baksteen, natuursteen en de kleuren wit en donkergroen. Bij nieuwbouw hebben we tegenwoordig te maken met de toepassing van moderne bouwmaterialen als aluminium, roestvrijstaal of kunststof, in combinatie met een veelheid aan kleuren.

Deze mogelijkheden kunnen leiden tot grote contrasten binnen het beschermd stadsgezicht. Op een goede manier omgaan met kleurgebruik en het maken van bewuste keuzes kan het historische en het moderne verbinden en het harmonieuze karakter verder ontwikkelen.

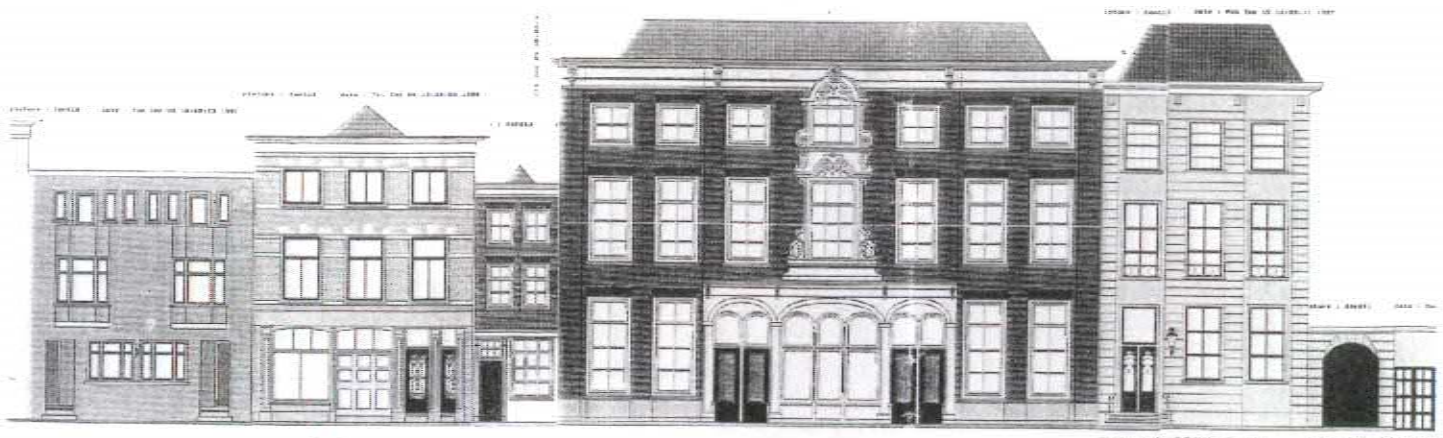
Het project "Dordtse Kleuren" is een vervolg op de oriënterende studie "De Kleur van Dordrecht". In deze studie is onderzocht hoe het kleurgebruik in de stad zich in de loop der eeuwen heeft ontwikkeld. In het oriënterend onderzoek is een schat aan gegevens en materiaal naar boven gekomen. Op basis hiervan zal een projectteam, bestaande uit vertegenwoordigers van de gemeente, de werkgroep "De kleur van Dordrecht" (particulier initiatief; de heren Rouw, Groenewegen, Stada) en verffabrikant Akzo Nobel Coatings, een kleurstrategie formuleren. De strategie heeft tot doel de ruimtelijke kwaliteit van de historische binnenstad te versterken om het harmonieuze karakter van het beschermde stadsgezicht te bewaren. Aan de hand van deze visie worden spelregels opgesteld over hoe om

te gaan met kleurgebruik op zowel historische als moderne gebouwen. Een belangrijk onderdeel van het project is communicatie. Het onderzoek en de resultaten zullen in brede kring worden verspreid, door algemene en gerichte voorlichting aan architecten, aannemers, schildersbedrijven en particuliere eigenaren.

Met de Belvedere-subsidie wordt het belang van aandacht voor kleurgebruik in een historische omgeving onderschreven en financiële steun gegeven voor het praktisch bruikbaar maken van de verzamelde schat aan informatie. Over dit onderzoek en de uitkomsten ervan zult u de komende tijd nader worden geïnformeerd.

RK

De "Dordtse Kleuren" van de historische huizen aan de Wijnstraat spelen een belangrijke rol in het onderzoek naar "De Kleur van Dordrecht". Op de afbeelding Wijnstraat 66 tot en met 90.

Enquete

De vragenlijst die bij het vorige nummer (7) werd bijgeleverd is door een groot aantal lezers ingevuld en geretourneerd. Uit uw antwoorden blijkt dat wij met Dordrecht in Historisch Perspectief en Dordtse Huizen op de goede weg zijn!

Inleiding

Bij de verzending van de delen 7 van Dordrecht in Historisch Perspectief (DiHP) en Dordtse Huizen (DH) werd u verzocht het adresblad terug te sturen om verzekerd te blijven van de toezending van beide bulletins. U hebt massaal gereageerd en met ruim 1200 terug ontvangen adresbladen is de redactie van beide bladen zeer tevreden. Het toont dat u de bulletins op prijs stelt.

Natuurlijk wilden wij ook weten hoe groot uw waardering is. Daartoe werd u verzocht om de keerzijde van het adresblad in te vullen waarop twaalf vragen stonden. Niet iedereen heeft van deze gelegenheid gebruik gemaakt (u kon het adresblad ook terugsturen zonder de vragenlijst in te vullen!), maar toch waren er gemiddeld 855 inzenders die een of meerdere vragen hebben beantwoord.

Uw mening

Op de vraag (1) of u beide bladen kreeg toegestuurd, antwoordde 26% uitsluitend DiHP, 28% DH en 46% beide. De lagere score DiHP

keert ook terug in de antwoorden op vraag 2. 21% kreeg het blad als eigenaar en 13% als bewoner van een monument. 64% had zich zelf aangemeld en slechts 2% haalde losse exemplaren op. Aangezien Dordrecht in Historisch Perspectief gratis werd verspreid onder alle eigenaren en bewoners van gemeentelijke of rijksmonumenten blijkt dat daar toch niet de doelgroep van het blad ligt.

De vragen 3 en 8 vroegen naar wat u van DiHP respectievelijk DH in het algemeen vindt. 98% van u vinden het goede tot uitstekende bladen. Slechts 2% vond de bladen redelijk. Matig of slecht werd niet één keer aangekruist.

Ook over de leesbaarheid van de teksten (vragen 5 en 10) bent u vrij eensgezind. 99% vond de teksten in DiHP én DH goed leesbaar. Er was geen onderscheid tussen beide bladen. Dezelfde opvatting sprak uit uw waardering over de afbeeldingen (vragen 6 en 11). 98% vond dat er voldoende afbeeldingen voorkwamen in zowel DiHP als in DH. Te veel of te weinig afbeeldingen scoorden slechts 2%.

Ook de afwisseling van archeologie, bouwhistorie en monumentenzorg in DiHP (vraag 4) kon op uw tevredenheid rekenen: 93%. Datzelfde geldt voor de keuze van één (groep van) onderwerp(en) per aflevering in Dordtse Huizen: 79%. Er is een aantal suggesties binnengekomen om beide bladen nog verder te verbeteren (vragen 7 en 12). Binnenkort merkt u op welke wijze

we deze suggesties hebben kunnen honoreren.

Conclusies

Het aandeel eigenaar/bewoners van monumentale panden dat heeft gereageerd op de enquête is relatief laag. Deze kregen de bladen automatisch toegestuurd. Daartegenover staat een overweldigende respons van lezers die zich in het verleden zelf hadden aangemeld als abonnee. Het is duidelijk dat onze bulletins een geheel eigen lezerspubliek hebben, die groten-deels beide bladen leest en hier veel waardering voor heeft. Zij vinden het dan ook goede tot uitstekende bladen met goed leesbare teksten, voldoende afbeeldingen en een goede onderwerpskeuze. Voor deze trouwe lezers gaan wij op de ingeslagen weg door. Ook in de toekomst blijven wij u informeren over de cultuurhistorie van Dordrecht.

JH/AvE

Colofon

Uitgave van Stadsontwikkeling Dordrecht, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg en Archeologie.

Medewerkers zijn telefonisch bereikbaar onder de volgende nummers:

Albert van Engelenhoven (bouwhistorie)	639 65 45
Johan Hendriks (archeologie)	639 64 02
Ruurt Krooshof	639 65 46
Elise Mutter	639 68 57
Conny van Nes	639 68 50
Jan Veen	639 68 51

Dit blad wordt toegezonden aan belangstellenden. Wilt u dit blad ook ontvangen of een gratis abonnement nemen, bel dan: (078) 639 68 53.

Losse exemplaren zijn verkrijgbaar in de Stadswinkel van het Stadskantoor (Spuiboulevard 300) en in het Doréts Archeologisch Centrum (Gravenstraat 22).

Redactie: Johan Hendriks en Albert van Engelenhoven

Foto's: Stadsarchief Dordrecht 2, 10 boven, 14 midden; Doréts Archeologisch Centrum 3, 4, 5 boven, 6 onder, 7; Monumentenzorg Dordrecht 8, 9, 10 midden/onder, 14 boven/onder.

Tekeningen: Stadsarchief Dordrecht 1, 5 midden, 6 boven, 11, 12, 16; Gemeente Dordrecht 13; Projectteam Dordtse Kleuren 15.

Vormgeving en druk: Stadsdrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend.

Oplage: 1500 exemplaren.

Dordrecht in vogelvlucht in 2000.

